

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ

У статті розглянуто проблеми функціонування вищої освіти в Україні та перспективи формування сучасної моделі державної політики в галузі вищої освіти.

Ключові слова: державна освітня політика, вища освіта, реформи, вищі навчальні заклади.

I. Вступ

У сучасних умовах розвитку українського суспільства немає сумніву в тому, що вища освіта є запорукою підвищення рівня життя громадян, стійкого економічного зростання, примноження національного багатства та вирішення багатьох соціальних проблем. Освіта, зокрема, вища, є цінною для суспільства тільки тоді, коли вона дає справді позитивний результат, а його можна досягти лише завдяки ефективній державній освітній політиці. Теоретико-методологічні засади державної політики в галузі вищої освіти в своїх працях досліджували вітчизняні науковці, такі як: В. Андрущенко, В. Бесчастний, В. Гальперіна, В. Журавський, В. Огаренко, Л. Прокопенко, В. Красняков, В. Кремень, В. Луговий, К. Корсак, С. Ніколаєнко, а також зарубіжні, зокрема, О. Бердашкевич, І. Налетова, О. Смолін та ін.

Сутність та зміст державної освітньої політики науковці визначають по-різному, починаючи від думок про беззаперечну провідну та визначальну роль держави в реалізації освітньої політики й закінчуючи твердженнями про те, що держава має бути "наглядачем" в освітній системі, виконуючи функції збирання інформації, моніторингу, передавши управлінські повноваження місцевим органам управління освітою, навчальним закладам, громадськості.

В. Гальперіна зазначає, що політика може виявляти себе як загальнодержавний процес, але не тільки, оскільки це надзвичайно різномічне явище і за структурою, і за динамікою, і за формою впливу. Держава вже не розглядається як єдиний суб'єкт освітньої політики [1, с. 25].

В. Красняков підкреслює, що визначальну роль у розвитку освіти відіграла держава. Саме вона формулювала та реалізовувала освітню політику, ініціювала процеси модернізації галузі, окреслювала основні принципи, цілі та завдання її реформування. Сьогодні державна політика в галузі освіти ґрунтується на стратегічних документах розвитку освіти (концепціях, доктринах, програмах тощо); конституційних нормах; міжнародних і міждержавних договорах; законодавчих актах; указах та розпоря-

дженнях глави держави; рішеннях вищого законодавчого й виконавчого органів; наказах; розпорядженнях центрального органу державної виконавчої влади, який здійснює керівництво у сфері освіти [2, с. 70].

Аналіз наукових джерел свідчить про велику кількість ідей, пропозицій, думок, пов'язаних з визначенням ролі держави в освітній сфері. Водночас, актуальним залишається питання щодо формування та реалізації сучасної моделі державної політики в галузі вищої освіти, яка відповідає б тенденціям розвитку суспільства, таким як: формування ринкових відносин, збільшення потреб громадян у професійному зростанні та самореалізації, необхідність особи володіти новими технологіями для впровадження їх в економіку, швидка зміна виробництва, демократизація суспільно-соціальних відносин тощо. Вивчення нормативно-правових актів, що забезпечують функціонування системи вищої освіти, та наукових праць, присвячених впливу держави на освітню сферу, дає змогу зробити висновок про необхідність подальшого розгляду питання щодо формування державної освітньої політики, а саме запровадження її сучасної моделі в галузі вищої освіти відповідно до реалій сьогодення.

II. Постановка завдання

Метою статті є дослідження основних проблем функціонування вищої освіти та визначення напрямів запровадження сучасної моделі державної політики в галузі вищої освіти.

III. Результати

Відомо, що державна політика в галузі освіти, тенденції її розвитку визначаються, насамперед, на законодавчому чи адміністративному рівнях. Дослідження почнемо з аналізу головних нормативно-правових документів в аспекті формування та реалізації державної освітньої політики.

Головною метою державної національної програми "Освіта" ("Україна XXI століття") є визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI ст., створення життєздатної системи безперервного навчання й виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей постійного духовного самовдосконалення осо-

бистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [3].

Закон України "Про освіту" встановив, що державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України й здійснюється органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України бере участь у визначенні державної політики в галузі освіти, науки, професійної підготовки кадрів, розробляє програми розвитку освіти, державні стандарти освіти. Органи громадського самоврядування в освіті вносять пропозиції щодо формування державної політики в галузі освіти, вирішують у межах своїх повноважень питання навчально-виховної, науково-дослідної, методичної, економічної і фінансово-господарської діяльності навчальних закладів [4].

Законом України "Про вищу освіту" передбачено, що Кабінет Міністрів України через систему органів виконавчої влади здійснює державну політику в галузі вищої освіти. Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади в галузі освіти і науки: бере участь у формуванні державної політики в галузі вищої освіти, науки, професійної підготовки кадрів; разом з іншими центральними органами виконавчої влади забезпечує реалізацію державної політики в галузі вищої освіти і здійснює контроль за втіленням державної політики в галузі вищої освіти, дотриманням нормативно-правових актів про вищу освіту в усіх вищих навчальних закладах незалежно від форми власності і підпорядкування [5].

У 2002 р. Указом Президента України затверджено Національну доктрину розвитку освіти, яка визначила стратегію та основні напрями розвитку освіти в Україні. Згідно з Національною доктриною, пріоритетними напрямками державної політики щодо розвитку освіти є: особистісна орієнтація освіти; формування національних і загальнолюдських цінностей; створення для громадян рівних можливостей у здобутті освіти; постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу; розвиток системи безперервної освіти та навчання протягом життя; пропаганда здорового способу життя; розширення україномовного освітнього простору; забезпечення освітніх потреб національних меншин; забезпечення економічних і соціальних гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу; розвиток дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти у сільській місцевості та професійно-технічної освіти; органічне поєднання освіти і науки, розвиток педагогічної та психологічної науки, дистанційної освіти; запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій; створення індустрії сучасних засобів навчання і

виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів; створення ринку освітніх послуг і його науково-методичного забезпечення; інтеграція вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів [6].

Основні орієнтири формування державної освітньої політики достатньо повно і добре окреслено у вищезазначених документах, але після їх прийняття минуло вже багато років, та проблеми в розвитку освіти, зокрема, вищої, залишаються все ще не вирішеними. Мабуть, причина такого стану справ полягає не стільки у формуванні державної політики в галузі вищої освіти, скільки в напрямках її реалізації. На нашу думку, відсутність конкретики в стратегічних документах, таких як Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття"), Національна доктрина розвитку освіти, спричиняє накопичення проблем у цій сфері з року в рік. Аналіз вищезазначених документів показує, що ті задуми, які були задекларовані, на жаль, і на сьогодні залишаються не реалізованими. Тому, перш за все, для втілення в життя державної політики в галузі вищої освіти необхідно мати чіткі стратегічні цілі з розвитку вищої освіти, і вони мають бути досягнутими, незалежно від зміни керівництва влади на державному рівні. Ініціативи, що запроваджуються МОНмолодспорту щодо модернізації вищої освіти на державному рівні, мають бути апробовані на мікрорівні, тобто із залученням декількох вищих навчальних закладів, і тоді, маючи конкретний досвід та результат, упроваджуватись на загальнонаціональному рівні.

Сьогодні ситуацію у вищій освіті можна охарактеризувати такими негативними ознаками: відсутність тісних контактів між загальноосвітніми та вищими навчальними закладами; між вищими навчальними закладами й підприємствами, організаціями; незацікавленість керівництва підприємств у забезпеченні студентів практикою та їх працевлаштуванням і досить пасивними діями вищих навчальних закладів у цьому напрямі.

Одним із головних пріоритетів у сфері освіти є забезпечення доступності вищої освіти. Надання досить великих можливостей для випускників загальноосвітніх навчальних закладів для вступу до ВНЗ, таких як право подавати документи в п'ять закладів та на три напрями підготовки в кожному з них (вступник може подати документи в рік вступу одразу на 15 напрямів підготовки), призводить до того, що велика кількість майбутніх студентів обирає спеціальність не за своїми розумовими та фаховими здібностями, а за фактом зарахування на безкоштовне навчання, і вибір спеціальності тут уже ні до чого, головне – навчання за рахунок державного бюджету. І як наслідок, емоційні та фізичні напруження від навчання за небажаною спеціальністю, низька успішність, у гіршому випадку – відрахування, у кращому – отримання диплома та поповнення лав безро-

бніх у країні. За підрахунками фахівців, протягом останніх років залишилися не працевлаштованими 1646 випускників ВНЗ, на підготовку яких неефективно використано понад 22 млн грн бюджетних коштів. Ще 1686 випускників працевлаштувалися самостійно на підприємства недержавної форми власності, що означає неефективне використання майже 19 млн грн бюджетних коштів і є фактичним інвестуванням бізнесу [7, с. 211].

Відповідно до тенденцій сьогодення, вища школа вже не може бути елітарною, здобуття якої можливе тільки для вузького кола населення, сьогодні кожен громадянин має право й повинен мати можливість здобути вищу освіту. Державна освітня політика в аспекті встановлення умов вступу до вищих навчальних закладів вимагає глибокого наукового переосмислення. Недоліком системи вищої освіти є нерівні можливості щодо здобуття вищої освіти. Так, наприклад, бар'єр встановлення для всіх вступників до вищих навчальних закладів для здобуття рівня бакалавра з профільних предметів не нижче ніж 140 балів є досить високим. МОНмолодьспорту необхідно дозволити вищим навчальним закладам не тільки підвищувати рівень балів з профільного предмета, а й зменшувати його до 124 балів. Адже вступник, який набрав менше ніж 140 балів з профільного предмета, вже не має можливості в поточному році вступити до вищого навчального закладу за бажаним напрямом підготовки, хоча він може обрати небажану спеціальність відповідно до кількості набраних балів з інших конкурсних предметів.

Недоліком системи вищої освіти є також розрив зв'язків між загальноосвітніми та вищими навчальними закладами, сьогодні останні майже не займаються професійною орієнтацією старшокласників. Для більшості школярів старших класів є проблема вибору фаху, і саме за допомогою систематичних зустрічей з викладачами в стінах вищих чи загальноосвітніх навчальних закладів майбутньому студенту легше визначитись з вибором фаху відповідно до його розумових та природніх здібностей.

Недостатнє фінансове забезпечення системи вищої освіти, тиск центральних органів управління на вищі навчальні заклади, вирішення проблеми пільгових довгострокових кредитів на навчання для студентів, недостатньо розвинутий механізм відбору талановитої молоді, якість надання освітніх послуг окремими вищими навчальними закладами, низьке фінансове забезпечення викладачів вищих навчальних закладів і, як наслідок, неповна можливість активно займатися науковою діяльністю, високий рівень безробіття серед випускників вищих навчальних закладів тощо. І це далеко не повний перелік недоліків функціонування системи вищої освіти.

Формування та реалізація сучасної моделі державної політики в галузі вищої освіти відпо-

відно до реалій сьогодення передбачає таке: визначення конкретних заходів, яких необхідно вжити на рівні держави, більш виважене запровадження ініціатив щодо модернізації вищої освіти з попередню апробацією їх на мікрорівні; визначення механізму профорієнтації старшокласників для вибору майбутнього фаху шляхом більш тісної взаємодії загальноосвітніх та вищих навчальних закладів; спрощення умов прийому до вищих навчальних закладів; надання можливості приватним вищим навчальним закладам готувати фахівців за рахунок державного замовлення, адже, не надаючи такої можливості, держава звужує ринок освітніх послуг, тим самим декларує привілей державних вищих навчальних закладів, не надаючи ресурсу для розвитку приватним закладам, хоча рівень надання освітніх послуг останніми є на досить високому рівні.

І найголовніше: у запровадженні сучасної моделі державної політики в галузі вищої освіти держава в особі органів державної влади має бути не наглядачем і контролером, а радником і помічником суб'єктів системи вищої освіти. Цього можна досягти шляхом зміни механізмів формування та реалізації державної політики в галузі вищої освіти. Тож про деклароване державно-громадське управління освітою, про яке говориться на всіх щаблях управління, поки що можна тільки мріяти. На сьогодні вищі навчальні заклади не відчувають себе дійсно її суб'єктами з повноцінними правами в прийнятті та реалізації рішень.

IV. Висновки

Система освіти має бути орієнтована не тільки на замовлення з боку держави, а й на потреби особистості та роботодавця. Орієнтація на реальні потреби споживачів освітніх послуг створить основу для залучення в систему освіти додаткових фінансових ресурсів, які складаються як із коштів підприємств-замовників, так і особистих та запозичених у банках коштів студентів [8, с. 297]. Тому система вищої освіти має, перш за все, функціонувати для широкого кола людей, тобто для кожного випускника загальноосвітнього навчального закладу, для дорослої людини, яка планує підвищити кваліфікацію чи здійснити перепідготовку, для роботодавця тощо. Реалізація моделі державної політики в галузі вищої освіти має бути спрямована на спрощення підходів для населення в здобутті вищої освіти, у відновленні тісних зв'язків між суб'єктами системи вищої школи.

Список використаної літератури

1. Гальперіна В. Дослідження та аналіз освітньої політики у вітчизняному суспільствознавстві: здобутки, проблеми, перспективи / В. Гальперіна // Вища освіта України. – 2006. – № 4. – С. 21–27.
2. Красняков Є. Роль колегії МОН України у формуванні та реалізації державної політики в галузі освіти (аналіз рішень колегіаль-

- ного органу з 1991-го по 2002-й роки / Є. Красняков. – 2003. – № 2. – С. 70–73.
3. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”). – К.: Райдуга, 1994.
 4. Закон України про освіту // Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. – К.: Нічлава, 2003. – 239 с.
 5. Закон України “Про вищу освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: //http://www.zakon.rada.gov.ua.
 6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001.
 7. Мороз В. Удосконалення механізму державного замовлення на підготовку спеціалістів з вищою освітою як напрям підвищення ефективності використання трудового потенціалу країни / В. Мороз // Вісник Національної академії державного управління. – 2010. – № 5. – С. 208–215.
 8. Матвієнко П. Сучасний стан державної науково-освітньої політики в Україні / П. Матвієнко // Вісник Національної академії державного управління. – 2007. – № 6. – С. 291–305.

Стаття надійшла до редакції 06.08.2012.

Козарь Т.П. Формирование современной модели государственной политики в системе высшего образования в Украине: проблемы и перспективы решения

В статье рассматриваются проблемы функционирования высшего образования в Украине и перспективы формирования современной модели государственной политики в отрасли высшего образования.

Ключевые слова: государственная образовательная политика, высшее образование, реформы, высшие учебные заведения.

Kozar T. The forming of modern model of public policy in Ukraine system of higher education: problems and prospects of decision

The functioning problems of higher education in Ukraine and forming prospect of modern model of public policy and industry of higher education are considered in the article.

Key words: public educational policy, higher education, reforms, higher educational establishments.